

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

доктора філологічних наук, професора **Валігури Ольги Романівни**
на дисертаційну роботу

Мельничук Роксолани Іванівни на тему:

**"Фоносемантичні явища у сучасній німецькій мові
(теоретико-експериментальне дослідження)"**,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

У колі загальних проблем лінгвістики питання вмотивованості лінгвістичного знака, вивчення взаємозв'язків фонетичних одиниць та змісту є провідними в сучасній фоносемантиці. Вони, набуваючи нині особливої теоретичної актуальності, охоплюють надзвичайно широкий діапазон питань, що потребують поглибленого вивчення. Такі питання завжди викликали глибокий інтерес у спеціалістів цієї галузі наукового знання (С. В. Воронін, О. П. Журавльов, А. А. Калита, В. І. Кушнерик, В. В. Левицький, Н. Л. Львова, О. В. Найдеш, М. Магнус, Д. Охала, Л. Хінтон, Д. Ніколс). І це цілком природно, оскільки дослідження проблеми функціонування звукосимволізму, особливо крізь призму когнітивної лінгвістики, виявлення звукосимволічних властивостей фонем, фонестем, морфем та лексем будь-якої сучасної мови поглиблюють дослідницьку парадигму лінгвістики новим знанням про взаємозв'язок таких важливих сфер, як семантика та фонетика мовного знака.

У руслі цих актуальних фоносемантичних пошуків Р. І. Мельничук підготувала рецензовану дисертацію, спрямовану на виявлення ще не досліджених звукосимволічних значень голосних і приголосних фонем сучасної німецької мови та визначення фонетичних і структурно-семантичних маркерів німецьких ониматопів відповідно до колективної наукової теми кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича "Актуальні проблеми іноземної філології, перекладознавства та методики викладання германських і романських мов" (номер державної реєстрації 0116U001434). Тему дисертації затверджено вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 1 від 9 лютого 2015 року).

Метою опонованого дослідження, виконаного у руслі фоносемантичної школи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, вперше виступає встановлення нових символічно-звукових значень голосних і приголосних фонем сучасної німецької мови за шкалами сили, активності, оцінки, а також фонетичних та структурно-семантичних маркерів німецьких ономатопів на рівні іменників, прикметників, дієслів і вигуків. Ураховуючи ту обставину, що до цього часу ще не здійснено зіставний аналіз фонологічних одиниць на предмет збігу та розбіжностей їхніх диференційних ознак і способів формування власного символічно-звукового значення та експериментально не досліджено символічно-звукове значення з метою виявлення принципів константності у функціонуванні вокалічних і консонантних фонем у лексичних системах за шкалами сили, активності, оцінки, то таке спрямування підсилює актуальність цього дослідження.

Матеріалом дослідження слугували 57 бінарних опозицій (16 для голосних і 41 для приголосних) та 3500 лексичних одиниць, звуконаслідувальні дієслова, іменники, прикметники та вигуки сучасної німецької мови, отримані шляхом суцільної вибірки з академічного тлумачного та стилістичного словників, словника вимови, синонімічних та етимологічних словників. Застосування загальнонаукових, емпірико-теоретичних, лінгвістичних та лінгвостатистичних методів аналізу, надійне теоретичне підґрунтя критично осмисленої літератури (309 джерел, з яких 50 – іноземними мовами) та якісно здійснений аналіз експериментального матеріалу, систематизація отриманих у дисертації даних у вигляді рисунків та таблиць (7 рисунків і 13 таблиць) забезпечують надійність представлених у роботі результатів дослідження.

Викладене вище свідчить про обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій, які відзначаються науковою новизною та мають практичну спрямованість. Наукові положення сформульовані автором самостійно й відображають особистий внесок дисертанта в розвиток мовознавчої науки та її галузі – германські мови.

Наукова новизна роботи, яка викладена конкретно, послідовно і системно, полягає в тому, що вперше проведено комплексне теоретико-експериментальне вивчення функціонування фоносемантичних констант у фонологічній системі сучасної німецької мови в межах когнітивного напрямку розвитку фоносемантики, здійснено зіставний аналіз фонологічних одиниць на предмет збігу та розбіжностей їхніх диференційних ознак і способів формування власного символічно-звукового значення. Заслугує на увагу вперше експериментально досліджене символічно-звукове значення з метою виявлення принципів константності у функціонуванні вокалічних і консонантних фонем у лексичних системах за шкалами сили, активності, оцінки. Новими є дані про символічні властивості досліджуваних фонем з урахуванням сучасного стану розвитку німецької мови, а також визначення закономірностей функціонування оноματοпоетичних дієслів, іменників, прикметників і вигуків та їхніх характеристик у різних фонетичних умовах.

Основний зміст дисертації чітко й логічно структурований та складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаної літератури, списку лексикографічних джерел, словника використаних лінгвістичних термінів та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінку, з них 176 сторінок основного тексту.

Наукова та теоретична значущість роботи визначається її внеском у фонологію та семасіологію, у подальшу розробку фоносемантики. Дослідження має практичне значення, оскільки його результати можуть бути використані у викладанні фонетики німецької мови, вступу до германістики, історії німецької мови та у курсах за вибором із фоносемантики, квантитативної лінгвістики.

Спираючись на гарну наукову базу (дослідницею проаналізовано 309 джерел, з яких 50 – іноземними мовами, понад 30 написано в 2013-2017 рр.) Р. І. Мельничук у першому розділі "Фоносемантика як інтегративна міжгалузева наука" (с. 23-65) узагальнила наукову інформацію щодо становлення та розвитку фоносемантики як мовознавчої науки (с. 24-31), обґрунтувала теоретичні передумови функціонування звукозображувальної

системи в сучасному мовознавстві (с. 32-41), визначила нові аспекти досліджень фоносемантичних явищ (с. 41-43), окреслила перспективи фоносемантики у площині когнітивізму (с. 43-46), розглянула знакову систему мови крізь призму сучасних лінгвістичних уявлень (с. 46-63), запропонувала авторську схему мовного знака (с. 62). Обґрунтовуючи категорії дослідження, здобувач доказує, що особливої значущості набуває комплексне дослідження фоносемантичних явищ у площині когнітивізму, що є перспективним поворотом в ономатопеї (с. 42). Опрацьований теоретичний матеріал, логіка викладу й систематизація поглядів мовознавців свідчать про належний професійний рівень теоретичного мислення автора, який підтверджується раціональним структуруванням значного обсягу інформації і наукових фактів у процесі аналізу ступеня опрацьованості досліджуваної проблеми.

У другому розділі "Методика та методи фоносемантичних досліджень" (с. 66-81) Р. І. Мельничук розробила програму й методику трудомісткого теоретико-експериментального дослідження, визначила основні методи дослідження фоносемантичних явищ відповідно до яких здійснювалося встановлення факту звуко символізму у фонетичній системі сучасної німецької мови в ономатопічних дієсловах і утворених від них іменників, прикметників, вигуків. Комплексне застосування всіх описаних дослідницею методів сприяло виявленню певних обставин функціонування німецької мови, створило можливості для глибокої всебічної інтерпретації причин і результатів мовної еволюції, тривалості цих еволюційних процесів та їх хронологію, дозволило певною мірою спрогнозувати майбутній розвиток мови (с. 66-81).

У третьому розділі "Символічні значення фонем сучасної німецької мови" (с. 82-113) дослідниця схарактеризувала артикуляційну базу голосних і приголосних звуків сучасної німецької мови та визначила основні диференційні ознаки, які найбільшою мірою виражають асоціативно-символічні значення дослідженого нею експериментального матеріалу. Крім того, Р. І. Мельничук виявила фоносемантичні закономірності фонологічної системи сучасної німецької мови й скрупульозно описала вияв символічно-звукового значення,

тенденції та причини його функціонування впродовж останніх 60-ти років. Здійснений аналіз звуко-символічних значень фонем сучасної німецької мови за трьома п'ятибальними шкалами сили, активності та оцінки дозволив авторів констатувати яскраво виражену звуко-символічну значимість звуків за кожною шкалою і підтвердили припущення, що звуки сучасної німецької мови мають різний ступінь символічної значущості (с. 113).

Безумовно, матеріали третього розділу свідчать про спостережливість дослідниці, віддзеркалену в логіці проведення експериментальної частини роботи, у тому числі й психолінгвістичного експерименту, описі досліджуваного матеріалу та його статистичної обробки (с. 104-108).

У четвертому розділі "Парадигматичні відношення у звуконаслідувальній системі німецької мови" (с. 114-183). Р. І. Мельничук наводить результати аналізу антонімічних, синонімічних і омонімічних дієслів та утворених від них іменників, прикметників і вигуків, який засвідчив сильне діалектне маркування розмовного мовлення німецької мови та демонструє тісний зв'язок звуконаслідувальної системи із загальним лексичним фондом мови. У результаті здійсненого аналізу автор приходять до обґрунтованого висновку про наявність у звуконаслідувальній системі німецької мови двох типів багатозначності: звукової, що дозволяє дієслову-ономатопу входити одразу до декількох синонімічних рядів, що позначають звук, та незвукової, що виникає на основі метафоричних перенесень основного значення звуконаслідувального дієслова. Експериментально підтверджені результати дослідження засвідчили, що в сучасній німецькій мові ступінь символічності фонем різний, а фоносемантизм не позбавлений національних специфічних рис за наявності звуко-символічних універсалій (с. 185). Цьому сприяють відмінності у сприйнятті семантики фонем, спричинені специфікою німецької мови.

У загальних висновках, які є достатньо аргументованими, висвітлюють основні положення дисертації і носять теоретичний та прикладний характер, Р. І. Мельничук розкрила сутність розв'язаної наукової проблеми, висвітлила

найважливіші результати дослідження, надала його загальні підсумки та окреслила перспективи подальших наукових пошуків.

Рецензована дисертація справляє враження зрілого та завершеного наукового дослідження. Автор рецензованої праці продемонструвала глибоке й всебічне знання об'єкта дослідження, історію його вивчення, належний рівень володіння сучасними процедурами аналізу мовленнєвого матеріалу, поняттєвим і термінологічним апаратом. Проведене дослідження сприяє вирішенню важливої наукової проблеми функціонування фоносемантичних явищ у сучасній німецькій мові і є в сукупності вагомим досягненням для розвитку мовознавчої науки. Наукові положення, висвітлені в дисертації, і результати дослідження пройшли достатню апробацію: автор виступила на 4 міжнародних науково-практичних конференціях.

Позитивно оцінюючи це ґрунтовне дослідження, зауважимо, що окремі його положення є дискусійними і викликають деякі міркування.

1. Назва дисертації є занадто широкою, недостатньо конкретною і не містить безпосередньо предмет дослідження. Варто було би віддзеркалити у назві роботи предмет дослідження, який змістовно визначає назву, а саме, асоціативно-символічні особливості фонологічних одиниць та фонетичні, семантичні, структурні й функційні особливості ониматопів сучасної німецької мови. Наукові положення, що виносяться на захист, містять загальновідому інформацію і не відображають результатів, одержаних автором у процесі дослідження, і його особистий внесок в розвиток фоносемантики.

2. У першому розділі було б доречно ґрунтовніше висвітлити нові аспекти у дослідженні фоносемантики з наведенням прізвищ вітчизняних та закордонних вчених, які займаються сучасними розвідками у межах зазначених лінгвофоносемантичного, психофоносемантичного і текстофоносемантичного напрямів та описати ці напрями (підрозділ 1.3, с. 41-43). Також варто було би детальніше визначити перспективи розвитку фоносемантики (підрозділ 1.4, с. 43-46), зокрема, окреслити невирішені проблеми дослідження фоносемантичних явищ у площині когнітивної лінгвістики та синергетики.

3. У другому розділі, у якому перераховуються методи дослідження фоносемантичних явищ, зокрема, лінгвостатистичні та лінгвістичні методи, варто було би приділити більшу увагу опису алгоритму здійснення дослідження. До того ж, детально подані статистичні прийоми – критерій χ^2 і коефіцієнт Чупрова К не використані в дисертації; а обрахування семантичного потенціалу, на якому ґрунтуються експериментальні дані, у розділі не наведено. Відповіді потребує також і питання, чи застосовувалися Вами у дослідженні методи когнітивної лінгвістики, адже у науковій новизні Ви постулюєте тезу, що у роботі комплексно досліджено функціонування фоносемантичних констант у фонологічній системі сучасної німецької мови з позицій нового когнітивного напрямку в розвитку фоносемантичної науки (с. 19).

4. У четвертому розділі варто було би подати у таблицях і графіках фактично отримані дані про синонімію, полісемію тощо, тоді робота набуває потрібної наукової валідності і завершеності. Окрім того, убачається доцільним детально описати звуко символічні явища, а не зупинятися на загальновідомих лексикологічних даних про полісемію чи словотвір.

5. У тексті дисертації, написаному в цілому коректною науковою мовою, подекуди зустрічаються прикрі недоречності, яких потрібно уникати, як-от, «вірш, взятий із книги І. Арнольда *The English Word*» (с. 40), хоча загальновідомо, що проф. Арнольд І. В. – жінка, і її прізвище не має закінчення -а в родовому відмінку. До того ж, на згадану у тексті роботи книгу взагалі немає посилань у Списку використаних джерел. Не позбавлена дисертаційна праця й певних неточностей в її оформленні, напр., посилання в тексті дисертації на джерела № 280, № 285, № 292 (с. 26, 40-41) не співпадають з наведеними у списку використаних джерел. Сучасні дослідження в галузі когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології, лінгвокультурології стрімко розвиваються, проте у списку використаної літератури – лише декілька найменувань праць науковців за останні 5 років. Хотілося би все ж таки детальнішого висвітлення в дисертації наукових праць сучасних вітчизняних та закордонних дослідників у галузі фоносемантики як інтегративної науки.

На основі вивчення дисертаційної праці Р. І. Мельничук і опублікованих за темою дисертації 13 одноосібних публікацій, 7 із яких надруковано у фахових виданнях України, 2 – в іноземних виданнях, 4 – у тезах міжнародних конференцій, перелік яких подано в авторефераті, було встановлено значну актуальність обраної теми; достатній ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у роботі; їхню достовірність та новизну; достатню повноту викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях; відповідність автореферату до змісту поданої дисертації.

Отже, позитивні висновки стосовно кожного з наведених вище пунктів, дають підстави вважати, що дисертація "Фоносемантичні явища у сучасній німецькій мові (теоретико-експериментальне дослідження)" є актуальним, самостійним і завершеним дослідженням, відповідає вимогам п. 11, 13 "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженого постановою КМУ №567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 та №1159 від 30.12.2015, а її автор, Мельничук Роксолана Іванівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри східної філології
Київського національного
лінгвістичного університету

О.Р. Валігура

